

ISBN 978-86-7179-074-1, (2012), p. (271–290)

УДК 821.163.41.09–98:398"18"

Биљана Сикимић (Београд)

СЛОВЕНСКИ МОДЕЛ ТЕКСТА ЗАГОНЕТКЕ: МОГУЋНОСТИ РЕКОНСТРУКЦИЈЕ*

У раду се истражују могућности реконструкције словенског текста на примеру две загонетке из збирке Стојана Новаковића (1877). Будући да постоји значајна лингвистичка литература која реконструше неке моделе словенских загонетака као текст (без обзира на денотате), овде је акценат на реконструкцији загонетке као целине. Један од основних предуслова за реконструкцију словенског текста загонетке као целине, јесте семантичко јединство денотата. Зато је пажња усмерена на универзалне, а не и на ефемерне реалије као денотате, па су одабрана два модела загонетака: са денотатима 'јаје' и 'дрво' (прецизније — 'воћка').

Кључне речи: загонетка, реконструкција текста, паремиологија

Компаративна истраживања загонетака започињу крајем 19. века. Пионирски посао обавио је Ежен Ролан (Rolland 1877) који је уз основне француске варијанте дао углавном њихове немачке, енглеске и италијанске паралеле. Уводни текст уз овај зборник написао је Гастон Парис (Rolland 1877: VIII–XII) који отвара проблем компаративног истраживања загонетака па уз две основне, крајем деветнаестог века постојеће хипотезе (о заједничком пореклу и трансмисији из једне културе у другу) додаје и трећу хипотезу о једнаком механизму 'људског духа'. Гастон Парис ипак не подржава ни једну од ове три хипотезе већ се залаже за проверу примењивости истог решења на све случајеве. У овој збирци загонетака већ су објављене и за овај рад битне варијанте загонетке о 'јајету' (Rolland 1877: 35). Следила је значајна компаративна студија Роберта Печа (Petsch 1898). У духу фоклористике свога времена Печ се бавио и дистинкцијом између 'народних' и 'уметничких' загонетака (треба указати и да је чешки фоклориста Вацлав Флајшханс већ указивао на књижевно порекло неких примера у Новаковићевој збирци загонетака). Практично исто-

* Рад је део резултата на пројекту „Језик, фолклор, миграције на Балкану“, бр. 178010, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

времено са Печом, и румунски фолклориста Артур Горовеј за неке румунске и арумунске загонетке даје паралеле из других фолклорних традиција. Са становишта компаративног истраживања загонетака током двадесетог века најзначајнија је монографија Арчера Тејлора (Taylor 1951), који, пошавши од англосаксонских модела загонетака, даје паралеле из различитих несродних језика и култура.

Досадашња истраживања 'традиционалних' или 'народних' загонетака била су доминантно европоцентрична. Мада ни овај прилог не одступа од тог усмерења, потребно је указати да постојећа паремолошка грађа у великој мери мења фолклористичке ставове о универзалности загонетке, пре свега у функционалном погледу. Компаративни задатак који је овај прилог себи поставио — са јужнословенском фолклорном грађом као почетном тачком — решаван је свесним прихватањем европоцентричности и словенског језичког оквира. Са становишта компаративних истраживања чини се посебно корисна и етнографска сугестија Тијери Вендлинга о загонети као централној теми у анализи 'вербалних дуела' (фр. *joutes oratoires*, Wendling 2005). На ово је својевремено скренуо пажњу у В. Н. Топоров (Топоров 1994: 23–25). Вербалним дуелима је иначе у славистици, и посебно етнолингвистици, већ поклањана пажња (на пример у студији: Кабакова 1999, а истраживани су и елементи 'вербалног дуела' у оквиру словенског свадбеног ритуала, очувани у неким фолклорним текстовима, Сикимић 1998).

Културолошка истраживања В. Н. Топорова, В. В. Иванова, Т. Ј. Јелизаренкове (везана уз идеје А. Н. Веселовског и О. М. Фрејденберг), била су усмерена на откривање ритуалне и магијске улоге староиндијских загонетака. Устаљен је став у словенској фолклористици да су током векова загонетке изгубиле елементе сакралности и добиле забавну улогу (Мечковска 1998). Историјски усмерена истраживања загонетака отворила су питање — да ли је једноставнија форма нужно хронолошки старија, односно — да ли нешто првобитно једноставно постаје комплексно. Ово питање није дефинитивно решено јер процес може бити и обрнут — да се првобитно комплексне структуре временом поједностављују.

Истраживања у оквиру руске паремолошке школе показала су да је категоријално-граматичко језгро најстарији слој балтословенских загонетака (Николаева 1994, Молошная 1994, Иванов 1994). У питању је слагање 'инактивних' глагола (глаголи мировања) типа *стоји, лежи, виси* са субјектом. Доминантан глаголски облик је 'неактуелна', безвремена садашњост која се користи са активним глаголима (на пример, загонетка: *Јаше шуша на баури*). Друга глаголска доминанта је резултативно-перфективни облик који је историјски и садр-

жајно везан са презентом (на пример, загонетка: *Гураво йрасе сво йо-ље йойасе*.)

Показана је и истоверсност синтаксичке структуре словенских загонетака на руском и бугарском материјалу (Молошная 1994) са доминацијом ванвременског презента и негацијом (Иванов 1994, Головачева 1994, Молошная 1994).¹

Резултати етимолошки усмерених лингвистичких истраживања (Sikimić 1994, 1995, 1996) омогућили су издвајање одређених словенских модела традиционалних загонетака у односу на, условно речено, универзалне, европске, односно балканске моделе. Тако су се оквирни (уводни и завршни) структурни елементи загонетке показали као универзални. Фрагмент текста загонетке у коме се реферише на загонетку у правом смислу као на 'чудо' (на пример:): Уроди се урода у белу камену; *сав се свей чуди*, како се род роди у белу камену ('пиле') (Новаковић 1877: 168), може се дефинисати као специфична фолклорна формула, односно 'метазагонетски елемент' текста, једнако као и формуле 'награде' за успешно одгонетање² или 'клетве' за неуспешно одгонетање.³ Сугерисање чуда формулом у загонеткама је иначе универзално, а закључни елемент се односи на тешкоћу одгонетања и обећање награде за успех или казну за неуспех. Овај мотив је у традиционалној фолклористици називан 'германском формулом', а Ар-

¹ Од новијих славистичких студија загонетака посебно је значајна монографија Алексеја Јудина о ономастичком лексичком фонду у источнословенским загонеткама (Јудин 2007), али и низ нових кандидатских и докторских дисертација које се баве функционалним променама савремене загонетке или сликом света која се ишчитава из загонетеке као целине. У новије време руски фолклористи и лингвисти интензивно истражују функционални аспект (промене функционалног усмерења, трансформационе механизме) и језичку слику света у загонеткама (на пример, Насыбулина 2008, Senderović/Сендерович 2005, 2008, Сибирцева 2003). Валериј Мокиенко (Mokienko 2005) скреће пажњу да русисти који се баве 'језичком сликом света' у новије време дају превелики значај националној специфичности паремија: фронтално поређење руске паремологије и паремологије других језика открива бројчану и квалитативну доминацију општеевропских пословица у односу на 'чисто' руске.

² Словенски и румунски примери метазагонетског елемента 'награде' за успешно одгонетање показани су у: Sikimić 1996: 228–230. Општесловенску распрострањеност потврђује и следећи белоруски пример корпуса Беларускія 1972: № 666. Крутаста, вяртаста, на ей сукон за ста, *што адгадае, той пажыве лет за ста*. (купус).

³ Анализа јужнословенских и неких балканских загонетака са овим метазагонетским елементом дата је у: Sikimić 1996: 223–227. И ова формула је општесловенска, уп. бројне белоруске примере (према корпусу: Беларускія 1972): №779. Слонца-калонца, пасярэдзіне жывіца, *што не адгадае, той не будзе жаніца*. (мак у време цветања), № 957. Сонца-калонца, пасярэдзіне жывіца, *што не адгадае, не будзе жаніца*. (очи), № 844. Як кругла, тақ тоўста, *што не адгадае, то на сем год кароста*. (глава).

чер Тејлор је његову универзалност доказао на основу присуства у иранским, руским и турским загонеткама (Taylor 1943: 130).⁴

Студија о загонеткама (Sikimić 1996), показала је како се словенски текст загонетке реконструише на лексичком, синтагматском и синтаксичком нивоу: у питању су, на пример, специфична паремиолошка преобликовања бројева (*чeйшири, йейи*), етимолошке фигуре (*шейка шеће, жива живуљица*), именовање делова људског тела географским апелативима и употреба негације. Како се ова студија ипак бавила искључиво паремиолошким преобликовањима, ван њеног интересовања остали су словенски модели са истом структуром и паремиолошки нетрансформисаном лексиком.

Нов подстицај за истраживање загонетака дају две студије америчког фолклорсте Савелија Сендеровича. Будући да су у кратком року објављене и на енглеском и на руском језику може се очекивати да ће успети да премосте постојећи јаз између две фолклористичке и уже — паремиолошке традиције. Студија Senderovich 2005 свакако није део англосаксонског фолклористичког мејнстрима, али садржи преглед и анализу целокупне постојеће литературе о загонеткама (њихову форму, структуру, класификације, поетику, типове метафора, контекст) са ставом да су данашње загонетке остаци комплекснијих и целовитијих оригинала. Студија на руском језику (Сендерович 2008) се бави искључиво 'народном' загонетком и уводи појам *генетског кода* који, по њему, означава оне особености загонетке, које се на материјалу њених форми записаних у новије време реконструишу као фундаменталне црте пунозначног облика загонетке у прошлости, као и оне особине загонетке новог времена, које се разјашњавају пореклом од древних загонетака. Загонетка за Сендеровича представља особену, јединствену *фигуру*, или *шрой*, чија се сложена форма разматра на основу резултата реконструкције генетског кода.

У паремиологији је одавно указивано да једна те иста загонетка, тачније један те исти опис, у географски блиским пунктовима може имати различите одговоре, односно указује на различите предмете, а различите одгонетке записиване су и у истом насељу. Сендерович указује да чак и у случајевима када нису забележени различити одговори, непотпуна сагласност описа и предмета остаје на снази и различитост одговора остаје потенцијално могућа.

⁴ О Новаковићевим загонеткама за 'птице' било је речи у студији Сикимић 2011. Метазагонетски елемент 'чудо' потврђен је на јужнословенском нивоу, уп. Sikimić 1996: 227–228.

Међу бројим тезама оригинално развијеним у студији Сендерович 2008, за овај прилог су посебно значајне две (тезе *b* и *c*), зато ће оне овде бити наведене екстензивно.

Сендеровичева теза (*b*): формално је народна загонетка бином, који се састоји из фигуративног описа неког предмета и просте и кратке одгонетке. Та форма је варљива, јер опис није сасвим опис: он не толико замагљује предмет, колико га описује. Извести одгонетку из описа по правилу је скоро немогуће, јер однос описа према одгонетци није једнозначан; сваки опис у крајњој линији потенцијално дозвољава низ одгонетака. Тако да и одгонетка није сасвим одгонетка. Између два члана биномне форме стоји смисаони расцеп/зев (рус. *зияние*). Народна загонетка постоји на ивици рационалности.

Сендеровичева теза (*c*): народна загонетка у природним условима загонетања није намењена одгонетању посредством индивидуалне досетљивости. Одгонетка је власништво целе заједнице: обе стране које учествују у ритуалу загонетања, и страна која загонета и она која одгонета, или знају и питање и одговор или се налазе у процесу преношења тог знања од једне стране другој. Фолклорна традиција не предвиђа да загонетка буде решавана бистрином ума већ се знање њене одгонетке очекује.

Консеквентно — ако се одгонетка не мора извучити из описа, тада постаје разумљива умесност зева у загонетци: зев обезбеђује ту неизводивост.

Сендерович још закључује да управо јединство традиције омогућава успостављање корпуса загонетака. Сви ови далекосежни закључци у форми теза се могу коментарисати на следећи начин: дивезификације на микроареалу (као што показују примери варијаната загонетке о 'јајету' у наставку овог прилога) може да расветли на везу денотата и текста загонетке. Веза је стабилна само у загонетачком контексту. Микросегментација 'корпуса' даје збир јединица, не одгонетака одвојених од текста, већ збир 'тачних' целина. Корпус је вештачки, истраживачки конструкт, само је јединична загонетка реално могућа и исправна. Тако долазимо до диктата тачности који је загонетци заједнички са магијским текстом (који се мора тачно изговорити да би био делотворан).

Значајна су и Сендеровичева разматрања о књижевним загонеткама, у коментару руске загонетке типа: *Два кољца, два конца, по средке гвоздик* — која није народна већ књижевна. Она је креирана као имитација народне, са поштовањем стилистичке краткоће жанра и не без разумевања њеног дубљег карактера. Овакве загонетке се лако укључују у фолклорну традицију, и, ако усмено преношење означава

фолклорну традицију, то су оне у неку руку заиста фолклорне, али не и традиционалне народне зато што народна традиција разуме загонетку на други начин. Додатан услов њихове легитимизације као народних састоји се у томе што и сама народна традиција и без утицаја других слојева културе ствара облике загонетака који не одговарају Аристотеловом одређењу.

Ауторске загонетке, као што су ребус, шарада, аритметичка мозгалица, траже оштроумни одговор или каламбур, односно захтевају рационалну способност. За разлику од књижевне, 'ародна' загонетка сама по себи не може да буде одгонетнута, њен лик нема довољну основу у одгонети. Она може да садржи и буквални опис, али он делује као метафорички пре него што се одгонетач сети или сазна одгонетку (као у руском примеру: *По земле ходиш, а неба не видиш*. А одгонетка је 'свиња').

Наслањајући се на Сендеровичеве идеје може се рећи да је за књижевну загонетку обавезан процес одгонетања на основу рационалних способности самог одгонетача. Дистинкцијом књижевних и традиционалних загонетака бавио се својевремено и Арчер Тејлор (Taylor 1943: 143–145), поред 'апстрактних' тема, основне разлике су у дужини текста, структури и функционалном месту у животу.

Могућности реконструкције загонетке

Корпус који је предмет анализе у овом раду настао је ексцерпцијом могућих расположивих извора објављених традиционалних ('народних') загонетака које датирају од средине XIX скоро до краја XX века, а територијално је ограничен на јужнословенски простор. Корпус је био својевремено прикупљен у циљу покушаја етимолошке реконструкције јужнословенских текстова загонетака (објављене у форми монографије Sikimić 1996 и низа ауторових посебних мањих радова од којих су за тему реконструкције текста значајни — Сикимић 1993 и 1994). У неким новијим радовима показано је да је такав корпус репрезентативан и за анализе друге врсте: из угла антрополошке лингвистике и антропологије фолклорног текста уз примену новијих сазнања из домена логике загонетака и когнитивне лингвистике (Сикимић 2011, 2011а).

Један од основних предуслова за реконструкцију словенског текста загонетке као целине, јесте семантичка блискост денотата. Зато ће овде пажња бити усмерена на универзалне, а не и на културолошки ефемерне реалије као денотате. У наставку излагања биће показане могућности реконструкције словенског текста на два примера који до

сада нису били анализирани у поменутих радовима. Одабрани модели текста и њихови денотати нису амбивалентни, нема могућности различитих денотата.

Анализа полази од примера загонетака збележених у збирци Стојана Новаковића (1877), али се наставља на универзалним, словенским и балканским примерима. Примери из словенских језика доносе се без превода.

Загонетка за 'јаје'

У питању је један од неколико постојећих модела текста загонетке са денотатом 'јаје'. У збирци Стојана Новаковића има неколико варијаната, на пример: *У једном бурешу и вино и ракија* (Новаковић 1877: 74).

Код Јужних Словена су забележене бројне варијанте основне структуре * *У једној посуду два различита пића* или *најпийка*, која се и на Балкану и код других словенских народа среће и са проширеном структуром: * *У једној посуду два различита најпийка који се не мешају*. Општесловенски глагол **měšati* (*se*) је заједнички, док су имена посуда и врсте течности културолошки различита.

Овај модел загонетке за 'јаје', осим код европских народа, потврђен је и у Азији, са Цејлона постоје, на пример, тамилске (Karr 1994: 141) и друге варијанте (Simon 1952: 220; Simon 1957: 171), затим кинеске (Rudolph 1942: 74) и корејске варијанте (Gerow 1953: 267). Све ове азијске варијанте садрже опис посуде са две врсте 'течности', односно 'уља'. Нису у питању било какве течности већ пића из домена свакодневне употребе, у одговарајућој посуду за ту намену. Варијанте показују локалне специфичности које се односе на врсту напитка, а у неким варијантама постоји и квантификација међусобног односа као 'пола — пола'.

Сужавајући фокус на словенски свет, показује се да (према корпусу Беларуска 1972) белоруске варијанте овог модела загонетке за 'јаје' нису бројне, за овај денотат фреквентнији су други модели. Поред у словенском свету уобичајене 'бачве' са различитим пићима (№ 1199. У беленькай бочцы два розныя пивы; № 1200. Есць бочка—два трукі, без гвазда, без дзюркі), посуда се у три варијанте означава као 'наћве', а њен садржај је сасвим у складу са наменом посуде — у питању су два 'хлеба' или 'теста': № 1196. У адной дзежцы два хлебцы; № 1197. У адной дзежачцы два цесцічки; № 1198. У адной лыжцы дваиное цеста; Жуманце се у другом моделу загонетке за 'јаје' кодира

као 'восак' и према боји и према конзистенцији: № 1223. 3 белага камена, 3 жоўтага воску, адазваўся кавалер на ўсю нашу вёску.⁵

Јужнословенске варијанте су веома бројне, овај прилог нема претензије да покаже исцрпни списак свих постојећих, већ само да означи основне тенденције. Неке варијанте прецизирају количински однос два пића као 'пола — пола' [5, 13, 27, 37] што се, имајући у виду азијске потврде, чини као универзалија. Пића која стоје у (скоро доследно) дрвеној посуди могу бити неспецификована пића (две врсте вина) [1, 2]:

- [1] Два се пића у једној бачви слила, па се не помијешала (Новаковић 1877: 74);
- [2] В един дадънъ два фела вино (Стойкова 1970: 253). Чешће се два различита пића и именују као 'вино' и 'ракија' [3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13]. У јужнословенском културолошком кључу (а како показују и несловенски балкански примери [36, 37, 38, 39] — и у балканолошком) било би веома значајно разјаснити да ли 'вино' и 'ракија' конотирају боје. Претпоставка је да традицијске културе на Балкану 'вино' виде као 'црно/црвено', а 'ракију' као 'бело'.⁶
- [3] У једном бурету и вино и ракија (Новаковић 1877: 74).
- [4] У једној бачви и вино и ракија, и не мијешају се (Новаковић 1877: 40).
- [5] У једној бачви по вина, по ракије; помијешати се не може (Новаковић 1877: 74).
- [6] У једном бурету и вино и ракија; па се опет не помешало (Новаковић 1877: 74).
- [7] В едно буре хем вино, хем ракия (Стойкова 1970: 252).
- [8] Вино и ракия в една бурия (Стойкова 1970: 252).
- [9] В едно буре вино и ракия седят и па се не разбъркват (Стойкова 1970: 252).
- [10] Пълно буре с вино и ракия, колкото и да го бълникаш, не се разбърква (Стойкова 1970: 253).
- [11] В една бурилка има и вино, и ракия и никога ся не машат (Стойкова 1970: 253).
- [12] Си имам една бочвица и вино имат, и ракия, ама се не мешет (Стойкова 1970: 253).
- [13] Имам едно буренце — полвинта вино, полвинта ракия (Стойкова 1970: 253).

Увођење посесора посуде и напитака типично је за балканске варијанте, оно је у сваком случају редувантно и представља локалну особеност. Посесор је високопрестижна личност *цар* коме се у варијантама додаје и пандан *везир* [14, 15, 16, 17].

⁵ О овом моделу загонетке за 'јаје' више у: Сикимић 2011: 18.

- [14] На царя виното и ракията в едно буре (Стойкова 1970: 254).
- [15] Царот си имаше една бочва — половина бело вино, половина жълто (Стойкова 1970: 254).
- [16] Царьовото вино и везирьовото у една бурия стоят, никога не се смясват (Стойкова 1970: 254).
- [17] Изнесе царя виното, везира ракията, гудиха ги в една бъчва: царя си точи виното, везира — ракията (Стойкова 1970: 254).
- Парънци могу бити *кадија* и *војвода* [18, 19], или *кадија* и *бег* [20], *ефендија* и *кадија* [21], *ага* и *була*:
- [18] Кадино вино, войводова ракия в една бочва лежеет, никак не се смешеет (Стойкова 1970: 254).
- [19] Кадино вино, војводова ракија в една бочва лежеет никако да се смешет (Пенушлиски 1969: 284).
- [20] Кадуново вино и бегово вино, у једној се бачви слило, а не помијешало се (Врчевић у Новаковић 1877: 74; исто у: Вуковић 1890: 19).
- [21] Евендино вино и кадино вино у једној бачви не помијешано. (денотат је 'скоруп и млијекo') (Вукосавовић 1893: 284).
- [22] На агата и на булата ракията у едно буре стоят, па се не мешат (Стойкова 1970: 254).

Примери из зборника Стојкове са терена Македоније (Ресен и Дебар) [23, 24], као пример из Пирота [25] садрже на месту посесора фолклорну формулу *Калина* и *Малина* и разним фонетским варијантама парних конструкција уз замену денотата *масло*, које се сада приближавају реалној вискозној конзистенцији и боји 'жуманцета':

- [23] Калино и Малино вино в една бочка и държат и пак се не мешаат (Стойкова 1970: 254).
- [24] Калинино вино и маслинино масло во една бъчва стоит, а не се мешаат (Стойкова 1970: 245).
- [25] Калинино вино, Манасино масло, све у једно срасло (Ризнић 1899: 35–2–6).

Располажемо само једном варијантом са нетрансформисаном бојом делова денотата, беланцета и жуманцета ('бело' и 'жуто')⁷, забележеном на бугарској језичкој територији [26], а друге две варијанте следе боје реално постојећих врста вина у бугарској традицијској кул-

⁶ Асоцијативни речник српског језика (Пипер, Драгићевић, Стрефановић 2005: 140), као прве две асоцијације уз реч *вино* ставља *црно* (156) и *црвено* (107), док асоцијација *бело* има само 14 јављања. Наравно, у питању је савремено стање будући да је анкета обављана током 2002. и 2003. године и то на оmlandском узорку из урбаних центара.

⁷ Жуманце и беланце се у другим типовима словенских загонетака за 'јаје' често покривају управо овим двома бојама ('жутом' и 'белом'), или је 'бело' ознака за

тури — 'црвено' и 'бело' [27, 28] у функцији разликовања две врсте пића.

[26] Една бочва, пџна с вином: половина бело, половина жџто (Стойкова 1970: 253).

[27] В едно бяло буренце бяло и червено вино (Стойкова 1970: 253).

[28] Бџчовка с червено и бяло вино, бџлникай ги, не са убџркват (Стойкова 1970: 253).

Следеће руске варијанте указују на две врсте течности [29], али се и овде жуманце покрива и вискозном конзистенцијом 'меда' [30]. У руској варијанти се 'јаје' додатно лоцира у *бели град (и даље у 'мрачни подрум'), што је иначе једна од уобичајених метафора за 'јаје' (в. Сикимић 2011).⁸

[29] Бочечка без обручочка, в ней пиво да вино, не смешалося оно (Митрофанова 1968: 40).

[30] В белом городе, в темном подвале, стоят в одной бочке царевое вино, царицын мед, розно — не смешано (Митрофанова 1968: 40).

'Двојако' вино садрже чешка⁹ и словачка варијанта:

[31] Je soudeček bez obrouček, je v něm dvojí víno, a přece se nesmíchá (Erben 1937: 23).

[32] Jedon súdoček, dvojaké víno v ňom (Sborník 1870: 137).

У покушају свођења расположивих словенских варијанта загонетке 'љуска јајета', на основу следећих примера из српских и хрватских варијаната: *буре, бачва, суд, мех, ардов*; македонских: *бочва*; бугарских: руских: *бочечка, бочка*; чешке: *soudeček bez obrouček*; словачке: *súdoček* и белоруских: *бочка, дзежца*, показују се да је на лек-

'љуску' јајета, на пример: Желчо и Белчо в една риза (Стойкова 1970: 255); Зџд зџдосан, вар варосан, усред седи жлџт кадия (Стойкова 1970: 252); Бяло буре, жџлто вино (Стойкова 1970: 255); Отуд брег, одовуд брег, у среде ље жлџт кадия (Стойкова 1970: 255); Бяло га хвџрљаш, жџлто пада (Стойкова 1970: 256). Као у горе наведеном белоруском примеру, 'жуманце' се по боји и конзистенцији у словенском фолклору кодира као 'восак', или као 'мед', на пример: Сито брито, воском налито (Митрофанова 1968: 41); Клекна кмет, изтаи мед, го видоа дваица, го ватиа петина (у питању је македонска варијанта, са бројним потврдама и на терену Бугарске, Стойкова 1970: 250).

⁸ Јаје (кокошије, гушчије) у источнословенским загонеткама заснива се на метафори јаје = град = тврђава, односно садржи топонимске и псеудотопонимске замене денотата: *Крепџ-город, Бел-город, Бельян-город, Белый град, Белгород, Біл город, Білай город, Китай-город* (Јудин 2007: 59).

⁹ Уз моравску варијанту Rolland 1877: 35 наводи и једну литванску. Ова потврда је преведена на немачки језик и зато остаје нејасно да ли се и у оригиналном тексту помињу два 'пива'.

сичком нивоу замена денотата за 'јаје' прасловенска и општесловенска лексема *bъči *bъčьve — тако показују јужнословенске и севернословенске варијанте (даља етимологија је привукла пажњу бројних етимолога, в. на пример ЕССЈа s.v. као и Етимолошки речник српског језика: „општесловенска реч неизвесног порекла“). Варијанте са елементом 'бачва без обруча' [29, 31] имају уобичајену паремиолошку структуру са недостатком саставног дела неког предмета (у традицијској занатској вештини немогућа је израда дрвених посуда без обруча), уп. у овом смислу и анализу метафоре 'птица без крила' (Сикимић 2011: 20–23).

Знатно је сложеније претоставити реконструкцију термина за 'беланце и жуманце', на основу балканско-словенских: *вино и ракија*, руских *џиво : вино / вино : мед*, односно чешких и словачких: *víno (dvojí, dvojaké)*.

Беланце и жуманце се у другим моделима загонетака за 'јаје' кодирају бојама (белом и жутом), у јужнословенским примерима је тешко одредити дистинкцију по бојама вина и ракије, али је то у руским варијантама једноставније, посебно у опозицији вино : мед у којој 'мед' по конзистенцији и боји корелира са жуманцетом. Слично је са примером у коме је садржај јајета кодиран пивом и вином.

Културолошке разлике условиле су да се на Балкану на месту севернословенских 'мед' или 'пиво' устали 'ракија' ('пива' у правом смислу нема као редовног напитка у традицијској култури јужних Словена, а слично је и са 'медовином'). Два напитка су у неким варијантама и социјално маркирана и везана за високо престижни социјални статус, припадају у руској варијанти пару *цар* и *царица*, док се код јужних Словена високи социјални статус преузима из одговарајуће отоманске социјалне номенклатуре: *кадија, бег, ефендија* који су (уз *војводу*) иначе заступљени у традицијским загонеткама са овог простора. Јужнословенски примери у овом моделу загонетке немају родне парњаке типа *цар* и *царица*.¹⁰ Родно је обележена само једна бугарска варијанта [22] у којој је пар из муслиманске културне сфере: *ага* и *була*.

¹⁰ *Цар* и *царица* као пар у Новаковићевој збирци загонетака јављају се као замене денотата у бројним моделима загонетака, на пример — за 'дим и ватру' (*Цар* до неба, *царица* му до кољена, Новаковић 1877: 17, у варијантама ове загонетке иначе алтернирају парови: *муж* и *жена; догоња* и *жена; ошац* и *син*), 'човек и буре' (*Цар* *царици* иза леђа чеп вади, Новаковић 1877: 237). Даље се *цар* и *царица* у јужнословенским загонеткама редовно јављају у сложеном моделу загонетке са денотатом 'разбој' или 'грмљавина'/'грмљавина и киша' чији текст описује ситуацију страха од изненадне буке (варијанте ономотопеје буке у Сикимић 1996: 190–191). Сиже загонетке је следећи: цар се уплаши изненадног пуцња, западне за гору, за њим крену *царица* која му се директно обраћа са „Не бој се, царе“ и објашњењем ситуације у ко-

Ипак, без обзира на све уочене паралеле како на структурном, тако и на етимолошком плану, прасловенско порекло овог текста загонетке није неспорно. Тако антологија арумунских загонетака Божи-дара Настева из 1980. године садржи чак три варијанте арумунске загонетке исте структуре. У питању је исто пиће ('вино') које се разликује само по припадности различитим власницима, означеним деиктички као 'моје' и 'твоје' [33]; односно кодираних у отоманском социјалном систему као 'царево' и 'пашино' [34]. Посебно треба указати на варијанту [35] која именује само исту дрвену посуду (арум. *bute*), без именованја различитих пића, за одражавање структуре истог модела овде је довољна информација о 'немешању' који садрже и друге две арумунске варијанте [33, 34], мегленорумунска [36], румсунек [40, 41] али бројне, већ наведене — словенске.

[33] Jinlu a-meu și jinlu a-tau, tr-ună bute sun turnac și tot stau ne-amistikac. [Вино моје и вино твоје у исто буде сипано, остаје неизмешано] (Настев 1980: 30–31).

[34] Jinlu al amirău ku jinlu al pașa tr-ună bute ș-nu s-meastikă. [Царево вино са вином паше у једном бурету, а не мешају се] (Настев 1980: 80).

[35] Tru-ună bute sun turnate și tot sta ne-amistikate. [У једно су буре сипане, а ипак остају неизмешане] (Настев 1980: 80).

На основу варијанта овог арумунског модела загонетке за 'јаје' може се евентуално помишљати на могући јужнословенски утицај, али и на постојање још једног (уз неколико других) универзалног логичког модела загонетке за 'јаје'.

Две мегленорумунске варијанте (уз један пример на македонском језику другог модела загонетке за 'јаје': *Вар варосан...*) именују два различита пића ('вино' и 'ракија') у једној посуди:

[36] Am ună butseața plină cu vin și cu rachiiă, ama nu și burves. Ugudea tse-i? [Имам једну бачву, пуну вина и ракије, али се не мешају. Погоди шта је?] (Capidan 1928: 162).

[37] Am ună butseața jimitati vin, jimitati rachiiă. [Имам једну бачву половина вино, половина ракија] (Capidan 1928: 162).

Румунске варијанте исте загонетке су веома бројне, овде су издвојене само неке у којима су у једној посуди: 'вино' и 'ракија', две

јој се земља тресе, војске туку/скупљају те да ће све бити добро: „Шкљоцну клоцара, чу се до цара; цар се препаде, у море упаде, за њим царица. Не бој се, царе, земља се тресе, војска се купи, добро ће бити“ (Новаковић 1877: 189–190). Царица у неким варијантама има атрибут: *царица господарица* (Сокић 1966: 20), *царица дрвендарица* (Новаковић 1877: 35).

врсте 'вина', 'вино' и 'сирће', али треба поменути да постоје и примери са два различита јела, или — бели и жути сир, вино и млеко (Gorovei 1898: 262–264).

[38] Și vin și holercă tot într-o balercă. [И вино и ракија у једном бурету.] (Сучава, Gorovei 1898: 262).

[39] M-a trimes doamna de sus la doamna de jos, să-mi dea vin și rachiu tot într-un butoiu. [Послала ме горња госпођа код доње госпође да ми да вино и ракију у једном бурету.] (Gorovei 1898: 262).

[40] Am o balercuță cu două feluri de băuturi în ea, dar nu se amestecă. [Имам буренце са две врсте пића у њему, али се не мешају.] (Gorovei 1898: 263).

[41] Vinul popei și al preutesei tot într-o bute se pune, dar nu se amestecă. [Попово и попадијино вино ставе се у једно буре а не помешају се.] (Gorovei 1898: 263).

Румунски термини за дрвену посуду (*balercă, balercuță, butoiu, bute*), су дијалектисми са истим значењем. Својеверсни фолклорни развој показује румунска варијанта [39] која садржи инцијалну формулу 'преношења поруке': „Послао ме тај и тај да ми даш то и то“, на коју се често наилази у корпусу румунских загонетака (на пример, Gorovei 1898: 201, 204, 253, 315), а код јужних Словена уобичајену у варијантама модела загонетке са денотатом 'киша' (Sikimić 1996: 245–248), односно у моделима са формулом преношења поруке о позајмљивању неког предмета из свакодневног живота као што је 'лонац' или 'сито' (Sikimić 1996: 78–86, 194–196).

Књижевна загонетка: 'родно дрво'

Други пример одабран је да илуструје случај превођења фолклорних текстова и прихватање књижевних текстова у оквиру традицијом преношеног фолклора. У питању је поново варијанта из Новаковићеве збирка народних загонетака из 1877. године управо зато што је ова збирка имала неспоран утицај на успостављање фолклорног канона народних загонетака у Србији. Стојан Новаковић је ову загонетку класификовао уз денотат 'дрво', мада је очигледно да је у питању 'воћка'. Загонетка има структуру инвентарисања смене годишњих доба у корелацији са календарски условљеним променама функције зимзеленог плодног дрвета [42, 43], која се у целини поклапа са једним класичним руским примером [44].

[42] У прољеће одмарам те, а у лето хладим те; у јесен храним те, а у зиму грејем те. ('дрво', Новаковић 1877: 46, у питању је загонетка коју је Јанићије Памучина објавио у „Српско-далматинском магазину“ за 1848).

[43] Прољеће веселим, лето хладим, јесен храним, а зиму гријем. ('дрво', Новаковић 1877: 46, извор је рукописна збирка Вука Врчевића сакупљена у Херцеговини, Црној Гори и Приморју).

[44] Весной веселит, летом холодит, осенью питает, зимой согревает. 'дерево' (ППЗ 1961: 225)

Истраживања корпуса загонетака ван европског културног круга показала су да модел загонетке за денотат 'дрво' (посебно 'листопадно дрво' у односу на 'зимзелено дрво')¹¹ није широко присутан, управо због ограничених географских ареала распрострања зимзеленог дрвећа. На логичком плану, у питању је серија радњи која се, на први поглед, тешко може атрибуисати једном објекту (весели, хлади, храни и греје) односно сугерише антропоморфност денотата. На језичком плану, паретимолошке конструкције из руске варијанте [44]: *весной веселити* нема у Новаковићевим примерима [42, 43], који су прилагођени одговарајућем јужнословенском термину за годишње доба 'прољеће', тако да дрво у прољеће 'весели', односно 'одмара' човека.

На књижевно порекло ових Новаковићевих загонетака на првом месту указују филолошка знања оба Новаковићева приносника који су позната у историји фолклора као аутори 'фолклорних' текстова, посебно су бројне Врчевићеве ауторске загонетке у Новаковићевој збирци које остају као хапакси када се успостави одговарајући корпус.

Преласком на шири географски контекст, показује се да и румунски корпус загонетака има три варијанте ове загонетке али чији се денотат у антологији прецизније одређује као 'воћка', на пример:

[44] Primăvara te veselesc, vara te răcoresc, toamna te nutresc, iarna te încălzesc. [У прољеће те веселим, лети те хладим, у јесен те храним, зими те грејем.] (Gorovei 1898: 301).

Две варијанте које објављује Артур Горовеј (Gorovei 1898: 301) отварају неодоумице на лексичком плану, пре свега због очигледног накнадног увођења неологизма *a nutri* 'хранити' у оно што би требало да буде традиционални фолклорни текст. Једна варијанта ипак садржи очекивани глагол *a hrani* 'хранити' (у румунском језику словенског порекла), тако да се примери са нелогизмом могу тумачити намерном 'латинизацијом' иначе уобичајеном у периоду објављивања

¹¹ На корпусу финских загонетака о зимзеленом и листопадном дрвећу Ели Конгас Маранда налази корелацију између родног одређења замене денотата и денотата, са примерима трансформација 'основних' (енг. *basic*) загонетака које не мењају структурне принципе, зимзелено дрво се загонета као мушкарац, а листопадно као жена (Kongas Maranda 1971: 24–25).

Горовејеве збирке. Међутим, етимолошко поклапање два глагола ('хранити' и 'веселити') и у источнословенским и јужнословенским варијантама и у румунским варијантама исте загонетке ипак није доказ 'словенског' порекла ове загонетке у румунском фолклору.

Како је већ напоменуто, овај модел загонетке илуструје инфилтрацију књижевних текстова у фолклор различитих народа. Овакви текстови могу се, на први поглед, чинити погодним и примамљивим за реконструкцију текста на прасловенском плану. Са друге стране, не сме се занемарити значај оваквих превода јер они указују на постојање словенских књижевних веза још у периоду прве половине XIX века и представљају истраживачки задатак за себе.

Загонетка овакве 'кварталне' структуре са именовањем годишњих доба добро је позната и у енглеском фолклору (Taylor 1951: 107–108, № 587 b): *In Spring I look gay, Decked in comely array, In Summer more clothing I wear; When colder it grows, I fling off my clothes, And in winter quite naked appear.* [У прољеће изгледам весео, покривен пристојном одећом, у лето носим више одеће; кад постане хладније, ја скидам своју одећу и у зиму се појављујем сасвим го]. Могло би се поједностављено закључити да је у питању 'превише информативна' загонетка, као и већина загонетака везана за календарско мерење времена које су кодиране бројевима 'четири' — за годишња доба, 'седам' — за период од недељу дана, 'дванаест' — за месеце у години или 365 — за број дана у години (бројеве у традиционалним загонеткама в. у: Sikimić 1996: 108–123). Загонетка која у тексту именује сва четири годишња доба превише је једноставна за одгонетање (одгонета се на основу опште културе одгонетача) и не припада корпусу традиционалних, лако се већ самом структуром сврстава у ауторске и књижевне загонетке.

Међутим, на могућу универзалност логичког модела загонетке за 'дрво' у бинарном кључу ('лето' : 'зима' и 'хладим' : 'грејем') указује, на пример, ромска загонетка из збирке Рајка Ђурића записана вероватно на територији Србије:

[44] Milaja me gaotjav, ivende tatarav. [Лети хладим, зими грејем.] (Ђурић 1980: 26–27).

И Новаковићева збирка бележи једну варијанту загонетке са једноставнијом структуром која описује редуковану смену годишњих доба, односно само опозицију 'лето' : 'зима'; 'обучен' : 'го'. Поново је у питању један пример Вука Врчевића: *Љети је вазда обучен, а зими го; јачи је но и коњ и во* (Новаковић 1877: 45). У овом случају денотат је једноставнији: дрво је листопадно, али није обавезно и родно.

Уз овај пример важно је напоменути да је у питању универзални, или бар европски модел логичког обликовања загонетке за листопадно дрво кроз смену годишњих доба у корелацији са променом физичког изгледа самог денотата. Ово показују, између осталог и белоруске загонетке за 'листопадно дрво': № 398. Летам адзяваецца, зімой раздзяваецца; № 399. Летам апранаюцца, зімой раздзяваюцца; № 402. Вясна прыгрэе, шубу надэне; зіма наступае, шубу скидае. Белоруски фолклор има загонетке у којима управо дистинкција између листопадног и зимзеленог дрвета чини основну структуру текста: № 404. Усе паны скінулі кафтаны, а адзін пан не скінуў кафтан.

Овако је и у балканском фолклору: загонетка за листопадно дрво ('храст') у албанским загонетака има исту структуру [45]:

[45] Ndë verë veshet e te dimri xheshet. [Лети се облачи, зими се свлачи.] (Трнавци/Чета 1981: 44–45).

Збирка албанских загонетака Антона Чете и Халита Трнавција садржи и две загонетке [46, 47] које за денотат имају 'зимзелено дрво' које се такође граде на опозицији 'лето' : 'зима' и '(лепо) обучен' : 'го', али са антропоморфном заменом денотата. У случају да изостане антропоморфна замена денотата, као у бугарским примерима [48, 49] одгонетка више не мора да буде 'стабло дрвета', већ се поима генерички, као 'биљка' или чак збирно као 'шума', у сваком случају детерминисана циклусом вегетације:

[46] Verë e dimër nuse. [Младожења лети и зими.] ('бор', Трнавци/Чета 1981: 28–29).

[47] Një çoban që dimër e verë s'e heq sharkun. [Чобанин што ни зими ни лети гуњ не скида.] ('бор', Трнавци/Чета 1981: 28–29).

[48] Зиме се соблича, лете се облича. ('биљка', Стойкова 1970: 148).

[49] Лете се облича, зиме се съблича. ('шума', Стойкова 1970: 148).

Односно, турска загонетка за 'листопадно дрво' која директно именује, нетрансформисане — 'плодове' и 'лишће':

[50] Yazın giyiniş, kışın soyunur, meyvesini el alır, yaprağını yel alır. [(Лети се облачи, зими се свлачи, плодове му други узимају, лишће му ветар носи.) (Ђукановић/Рајковић 1980: 75).

Нешто је сложенија квартална метафора у којој делови дана ('јутро', 'подне', 'вече' и 'ноћ') замењују сва четири годишња доба [50]. Делови дана ('јутро' и 'вече') као замена за два годишња доба ('пролеће' и 'јесен'), потврђени су и у једном чешком примеру [51]:

[50] Сутрин носи бели дрехи, пладња носи зелени дрехи, вечер носи жљти дрехи, ношја я обираг (Стойкова 1970: 148).

[51] Ráno obírej mě, večír očesej mě, jen mne neuraz — dám ti za rok zas (Erben 1937: 24).

Завршне напомене

На примерима традиционалних загонетака које имају широку ареалну распрострањеност или су забележене у бројним варијантама, може се стећи увид у локалне специфичности на језичком плану, а тако и у структури текста. Код нејасних модела загонетака може се истраживати постојећа веза између денотата и текста, али је за њихову коначну оцену неопходан специфичан загонетачки контекст до кога је у објављеним збиркама практично немогуће доћи.

Израда инвентара модела општесловенских текстова загонетака или текстова заједничких јужнословенском и источнословенском фолклору, односно балканскословенских модела представљала би задатак монографских размера.

У оквиру оваквих славистички оријентисаних монографских истраживања, посебна пажња би се могла посветити универзалним моделима загонетака који припадају европској културној баштини, али из које се издвајају неке словенске специфичности.

ЛИТЕРАТУРА

- Беларускія 1972 — *Беларускія народныя загадкі*, Беларуская народная творчасць, Мінск: Навука і тэхніка.
- Вукосавовић 1893 — Марко Вукосавовић: Загонетке (из Хецеговине), *Просвјета* I, Цетиње, 284.
- Головачева 1994 — А. В. Головачева: К вопросу о прагматике загадки, *Исследования в области балто-славянской народной культуры. Загадка как текст* (Т. М. Николаева, ур.), Москва: Индрик, 195–
- Ђукановић/Рајковић 1980 — Марија Ђукановић, Љубинка Рајковић: *Türk bilmeceleri. Турске загоњетке*, Београд: САНУ.
- Ђурић 1980 — Рајко Ђурић: *Ромске загоњетке*, Београд: САНУ.
- Елизаренкова/Топоров 1984 — Елизаренкова Т. Я., Топоров В. Н. О ведийской загадке тила brahmodya, *Паремнологические исследования. Сборник статей*. Москва: Наука, 14–46.
- ЕРСЈ — *Етимолошки речник српског језика 2*, Ба-Бд, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2006.
- ЭССЯ — *Этимологический словарь славянских языков*, Москва: Наука, 1974–
- Журињский 1989 — А. Н. Журињский: *Семантическая структура загадки: Неметаморфические преобразов. чия смысла*, Москва: Наука.

- Загадка 1994 — *Исследования в области балто-славянской народной культуры. Загадка как текст* (Т.М. Николаева, ур.), Москва: Индрик.
- Загадка 1998 — *Исследования в области балто-славянской народной культуры. Загадка как текст 2*, (Т.М. Николаева, ур.), Москва: Индрик.
- Кабакова 1999 — Г. И. Кабакова: «Зносины» или словесные поединки в Полесье, *Славянские этюды. Сборник к юбилею С. М. Толстой*, Москва: Индрик, 207–213.
- Казанцева 2002 — Денотативная структура текста народной загадки (на материале белорусских, русских и польских загадок), Автореферат, степен кандидат наук, Минск.
- Мечковская 1998 — Н. Б. Мечковская: *Язык и религия: лекции по филологии и истории религий*, Москва: ФАИР.
- Митрофанова 1968 — В. В. Митрофанова: *Загадки*, Ленинград: Наука.
- Молошная 1994 — Т. Н. Молошная: Заметки по синтаксису простого предложения в загадках (сопоставительный русско-болгарский анализ), *Исследования в области балто-славянской народной культуры. Загадка как текст* (Т.М. Николаева, ур.), Москва: Индрик, 226–247.
- Насыбулина 2008 — А. В. Насыбулина: *Современные трансформации русской загадки*, Докторска дисертација, Псков.
- Настев 1980 — Божидар Настев: *Аромунске заговетке*, Београд: САНУ
- Николаева 1994 — Т. М. Николаева: *Исследования в области балто-славянской народной культуры. Загадка как текст* (Т. М. Николаева, ур.), Москва: Индрик, 143–177.
- Новаковић 1877 — Стојан Новаковић: *Српске народне заговетке*, Београд и Панчево: Књижевница В. Валожина и Браће Јовановића.
- Пипер/Драгићевић/Стефановић 2005 — Предраг Пипер, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић: *Асоцијативни речник српског језика*, Београд: Београдска књига, Службени лист СЦГ, Филолошки факултет у Београду.
- ППЗ 1961 — *Пословицы, поговорки, загадки из рукописных сборниках XVIII–XX веков*, Москва — Ленинград: Издательство Академии наук СССР.
- Ризнић 1899 — С. М. Ризнић: Загонетке из Ниша и нишке околине, загонетке из Пирота и околине, *Архив САНУ, Етнографска збирка* 35/2, Београд.
- Сендерович 2008 — С. Я. Сендерович: *Морфология загадки*, Москва: Языки славянских культур.
- Сибирцева 2003 — В. Г. Сибирцева: *Языковая картина мира в русской загадке*, Автореферат, степен кандидат филологических наук, Нижний Новгород.
- Сикимић 1998 — Биљана Сикимић: Неука млада, *Кодови словенских култура* 3, Свадба, Београд, 163–185.
- Сикимић 2011 — Биљана Сикимић: Птица без крила: птице у народним заговеткама, *Птице: књижевности, култура* (Д. Бошковић, М. Детелић, ур.), Лицеум 14, Крагујевац 2011, 9–26.
- Сикимић 2011а — Биљана Сикимић: Просторне релације у традиционалним заговеткама, *Жива реч. Зборник у част проф. др Наде Милошевић-Ђорђевић* (М. Детелић, С. Самарџија ур.), Београд: Балканолошки институт САНУ, 591–613.
- Сокић 1966 — Сокић: Архив САНУ, Београд, Етнографска збирка 429.

- Стойкова 1970 — Стефана Стойкова: *Български народни гатанки*, София: Наука и изкуство.
- Топоров 1994 — В. Н. Топоров: Из наблюдений над загадкой, *Исследования в области балто-славянской народной культуры. Загадка как текст*, Москва, 10–81.
- Топоров 1998 — В. Н. Топоров: *Исследования в области балто-славянской народной культуры. Загадка как текст 2*, Москва,
- Топоров 1998а — В. Н. Топоров: К реконструкции «загадочного» прототекста (о языке загадки), *Исследования в области балто-славянской народной культуры. Загадка как текст 2*, Москва, 54–78.
- Цивьян 1994 — Т. Цивьян: *Исследования в области балто-славянской народной культуры. Загадка как текст* (Т.М. Николаева, ур.), Москва: Индрик, 178–189.
- Юдин 2007 — Алексей В. Юдин: *Ономастикон восточноевропейских загадок*, Москва: ОГИ.
- Capidan 1928 — Theodor Capidan: *Meglenoromâni II*, București: Academia Română.
- Erben 1937 — Karel Jaromír Erben: *Prostonárodní české písně a říkadla*, Praha: Evropský literární klub.
- Flajšhans 1925 — Václav Flajšhans: *Naše hádanky*, *Narodopisný věstník československý* XVIII/1–4, Praha, 1–32.
- Gerow 1953 — Bert A. Gerow: Korean Riddles, *Western Folklore* 14/4, 266–269.
- Harries 1971 — Lyndon Harries: The Riddle in Africa, *The Journal of American Folklore* 84/334, 377–393.
- Kapp 1994 — Dieter B. Kapp: A collection of Jaffna Tamil Riddles from Oral Tradition, *Asian Folklore Studies* 53/1, 125–149.
- Köngäs Maranda 1971 — Elli Köngäs Maranda: The Logic of Riddles, *Structural Analysis of Oral Tradition* (Pierre Maranda, Elli Köngäs Maranda, eds), Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 189–232.
- Lieber 1976 — Michael D. Lieber: Riddles, Cultural Categories, and World View, *The Journal of American Folklore*, Vol. 89, No. 352, 255–265.
- Mokienko 2005 — Valerij Mokienko: La parémiologie russe: une partie de l'espace linguistique et culturel européen, *Revue des Études slaves* LXXVI/2–3, Paris, 279–291.
- Rolland 1877 — Eugène Rolland: *Devinettes ou énigmes populaires de la France*, Paris: F. Vieweg, Librairie-Éditeur.
- Rudolph 1942 — Richard C. Rudolph: Notes on the Riddle in China, *California Folklore Quarterly* 1/1, 65–82.
- Sborník 1870 — *Sborník slovenských národních piesní, povestí, príslovií...*, Turčiansky Sv. Martin, Matica Slovenská, Vo Viedni.
- Senderovich 2005 — Savely Senderovich: *The Riddle of the Riddle. The Study of the Folk Riddle's Figurative Nature*, London: Kegan Paul.
- Sikimić 1994 — Biljana Sikimić: Neke specifičnosti srpskohrvatskih narodnih zagone-taka prema opšteslovenskom kontekstu, *Јужнословенски филолог* 1, Београд, 155–168.
- Sikimić 1995 — Biljana Sikimić: Ka rekonstrukciji balkanskog teksta, *Јужнословенски филолог* 11, Београд 1995, 177–195.

- Sikimić 1996 — Biljana Sikimić: *Etimologija i male folklorne forme*, Beograd: Institut za srpski jezik SANU.
- Sikimić 2008 — Biljana Sikimić: Karavlahs in Bosnia and Herzegovina today, *The Romance Balkans* (B. Sikimić, T. Ašić, eds), Belgrade: Institute for Balkan Studies, 227–246.
- Simon 1952 — Gwladys H. Simon: Sinhalese Riddles, *Western Folklore* 11/3, 220–221.
- Simon 1957 — Gwladys H. Simon: More Riddles from Ceylon, *Western Folklore* 16/3, 163–178.
- Taylor 1943 — Archer Taylor: The Riddle, *California Folklore Quarterly* 2, 129–147.
- Taylor 1951 — Archer Taylor: *English Riddle from Oral Tradition*, Berkeley: Univ. of California Press.
- Wendling 2005 — Thierry Wendling: Perspectives comparatives sur les joutes oratoires, ethnographiques.org 7, <http://www.ethnographiques.org/2005/Wendling.html>

Biljana Sikimić (Belgrade)

Slavic Riddle Text: Reconstruction Possibilities

Summary

The main goal of the paper is to examine the possibilities for the reconstruction of riddle text as 'Slavic', based on the examples drawn from the classical collection of Serbian riddles edited by Stojan Novaković (1877). Having in mind the important existing linguistic literature that aims at reconstruction of some Slavic riddle models as a text (paying less attention to the existing answers), the emphasis of this paper is on the reconstruction of the riddle as a whole. One of the basic premises for reconstructing the riddle as a whole is the semantic unity of all its answers. The attention is paid at universal and not to the ephemeral realia as answers, for this purpose two riddle models were selected with the answers 'egg' and 'tree' (as a 'fruit tree' and as 'deciduous tree').

ISBN 978-86-7179-074-1, (2012), p. (291–308)

УДК 821.163.09–98:398

Милош Луковић (Београд)

ИЗРЕКЕ И ПОСЛОВИЦЕ БАЛКАНСКИХ СЛОВЕНА У ОБЈАВЉЕНОЈ БОГИШИЋЕВОЈ ГРАЂИ О ПРАВНИМ ОБИЧАЈИМА¹

Зборник садашњих правних обичаја у Јужних Словена из 1874. године, који је, на основу посебног квестинара, припремио правни историчар Валтазар Богишић, садржи више од 700 пословица и изрека Јужних Словена из различитих земаља и области Балкана. Оне показују — као и целокупна грађа у том зборнику — истоветност или велику блискост у схватањима балканских Словена основних појмова и института обичајног права (приватног и јавног). То је резултат чињенице да су Словени у дугом раздобљу свога историјског трајања на Балкану, посебно у периоду доминације Османског царства, живели у сличним друштвеним порецима, који су доносили и слично животно искуство више поколења људи. У раду се даје преглед укупног броја пословица и изрека по тематским целинама које су обухваћене Богишићевим квестинаром и зборником, а наводе се и коментаришу пословице и изреке које су Богишићеве „информатори“ истовремено цитирали поводом истих питања из Богишићевог квестинара.

Кључне речи: пословице, изреке, Балкански Словени, обичајно право, Валтазар Богишић.

Актуелност проучавања изрека и пословица у српској фолклористици

Како год разумевали предмет фолклористике, о чему се и данас воде расправе,² фолклористичка истраживања обухватају и *паремолошке форме*: изреке, пословице, загонетке, питалице. Српски фолклористи истичу да се последњих година поклања све већа пажња тзв. малим фолклорним (усменим) формама, које су раније биле запоста-

¹ Овај рад настао је у оквиру реализације пројекта бр. 177022 *Народна култура Срба између Исаока и Зайада* (2011–2014), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

² Вид. о томе шире у *Пушилов 1994*, као и у: *Милошевић-Ђорђевић 2008*, 89–90; *Раденковић 2008*, 8–9.